

(*Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 159, Aralık 2005, İstanbul, s. 165-171)

BATI SİBİRYA TATARLARININ HAYATINI KONU EDİLEN İLK ROMAN: *İRTÉŞ TAÑNARI* (İRTİŞ TANLARI)

Dr. Erdal ŞAHİN*

Rusya Federasyonu içinde Tümen, Tobol, Omsk, Baraba, Novosibirsk, Tomsk şehirlerinde ve bu şehirlere bağlı birçok kasaba veya köyde yaşayan Tatarlar ile Tatarlaşmış diğer halklar, genel olarak Batı Sibirya Tatarları veya sadece Sibirya Tatarları olarak adlandırılır. Bunlar, genellikle Obi ve İrtiş ırmaklarının vadilerine yerleşmişlerdir. 15-16. yüzyıldan beri siyasî varlıklarını hissettiren bu Tatarlar sayıca bilhassa Tobol, Tümen, Tomsk ve Baraba'da fazla olduklarından bu şehir adlarıyla da anılırlar.¹

Rusya Federasyonu'nun 2000 yılında federal bölgelere bölünmesinde Batı Sibirya Tatarlarının yaşadığı yerler iki ayrı federal bölgede yer almıştır. Batı Sibirya Tatarlarının yoğun olarak bulunduğu Tümen şehri Ural federal bölgesinde, Omsk, Tomsk, Novosibirsk Sibirya federal bölgesinde kalmıştır. 2002 nüfus sayımına göre Tümen bölgesinde 250.245 Tatar yaşamaktadır. Sibirya federal bölgesinde Omsk'ta 48.115, Tomsk'ta 20.147 ve Novosibirsk'te 27.880 olmak üzere toplam 253.058 Tatar bulunmaktadır.² Batı Sibirya Tatarlarının geneli ağızlarını konuşma dili olarak kullandıkları halde yazı dili olarak Kazan Tatar Türkçesiyle Rusçayı kullanmaktadırlar.

Rusya toprakları içinde yaşayan ve özerk cumhuriyetleri bulunmayan Batı Sibirya Tatarlarının Tatarlıkları, ağızları, yazı dilleri, yönetimleri vb. özellikle Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu aydınları ve siyasetçileri arasında tartışma konusu olmuştur. Gerek bu bölgede ve gerekse Tataristan'da bu konularda genellikle birbirine zıt fikirler ileri sürülmekte ve tartışmalar yapılmaktadır. Aydınlardan ve halktan bir kısım Batı Sibirya Tatarlarının yaşadıkları topraklarda özerk bir cumhuriyet oluşturularak, ağızlarının yazı dili haline getirilmesini isterken diğer bir kısım mevcut yapının devamından yanadır. Yapılan yazılı veya sözlü bu tartışmalar sürerken Batı Sibirya Tatarlarının hayatını konu edinen ilk roman *İrtéş Tañnari* (İrtiş Tanları) Kazan Tatar Türkçesiyle 1994 yılında Kazan'da basıldı. Roman, Yakub

* Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

1 Nadir Devlet, "Çağdaş Türkiler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Ek cilt, İstanbul 1993, s. 381. Ayrıca, 1908 yılında Tarsk bölgesinden 185'i erkek, 186'sı kadın olmak üzere 371 Buhara kökenli Sibirya Tatarı çeşitli sebeplerden dolayı Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunlar bugün Konya'ya 135 km uzaklıktaki Böğrüdilik köyünde yaklaşık 200 hane olarak yaşamaktadırlar. (F. T. Veliyev, *Sibirskiye Tatarı*, Kazan 1993, s. 53. Türkiye'de yaşayan bu Sibirya Tatarlarının dili şu çalışmada incelenmiştir: Mehmet Akalın, "Böğrüdilik Tatar Ağızı", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.: 2, İstanbul 1985, s. 55-150.)

2 "Natsionalny Sostav Naseleniya", www.perepis2002.ru (25.06.2005)

Zenkiyev tarafından 1980-1990 yılları arasında, on yıllık bir süre zarfında Tobol ilçesine bağlı Hucaylan'da yazılmıştır. Roman, Tataristan'da beğeniyle karşılanır ve geniş kitlelerce okunur. Daha sonra *Zori İrtişa* (İrtiş Tanları) adıyla Rusça da yayınlanır. Eser, 2002 yılında Tataristan Cumhuriyeti Gabdulla Tukay Devlet Ödülü'nü alır.

Romanın yazılış amacını ve hikâyesini yazar şöyle anlatır: “*Bizim yaşadığımız zamanda ve yerlerde öğretmenin rolü gayet büyük idi. O zamanki yaşadıklarımın, gördüklerimin, öğrendiklerimin içimde kıpırdanmaya başladığı zaman bizim bölgeye Kazan'dan bir grup yazar geldi. Fatih Hösni, Şevket Galiyev ve Ayaz Gıyilecev'le karşılaşmam benim hayatımı değiştirdi. Öğretmenlere ithaf ederek, Sibiryaya Tatarlarının yaşamını, gelenek ve göreneklerini yazmak istedim. Bu fikir kırk yıl boyunca bana rahat vermedi ve sonunda bu eser meydana geldi. Ben dünyayı hep pembe gözlükle görerek büyüyen biriyim. Savaş yıllarında “za Rodinu, za Stalina!” (vatan için, Stalin için!) diye ileri atılanlar arasında ben de vardım. Kitabın ilk müsveddelerini Kazan'a götürdüğümde, Ayaz Bey bakıp inceledi ve ilk dersi verdi: “Abartma, süsleme tam yaşamdaki gibi yaz!” dedi. Ben bundan sonra yaşamıma, çevreye, toplumuza, Stalin'in kara işlerine tenkit gözlüğüyle bakmaya başladım. Bizim Sibiryaya Tatar köylerinin tarihî geçmişi daha derin araştırdım ve halkımızın trajik geçmişiyle karşılaştım. Gerçeği kendi rengiyle görmeye başladım.”³ Romanda geçen “Sibiryaya halkı, Sibiryaya Tatarları tarihi az incelenmiş, incelenenler de edebiyatta az kullanılmıştır.” (s. 629) cümlesi de romanın yazılış amacını belirtir niteliktedir.*

Olayların genellikle Tobol ilçesine bağlı Yalan köyü sakinleri çevresinde cereyan ettiği roman iki bölüm halinde 670 sayfadan oluşmaktadır. Birinci bölüm Ağustos 1917 tarihi ile başlar, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla biter; ikinci bölüm ise II. Dünya Savaşı için asker alımlarıyla başlayarak Kalmukların Stalin tarafından Batı Sibiryaya'ya sürgün edilmesine kadar sürer. Romanda, genel olarak Bolşevik öğretmen Möhemmet Urazayev'in ve arkadaşlarının halkı batıl inançlardan arındırıp aydınlatarak, çağdaş yaşamı benimsetme gayretleri konu edilir. Urazayev, cahillik, kötülük ve adaletsizlikle savaşıyan bir kahramandır. Möhemmet Urazayev'in özel yaşamında ve çevresinde gelişen olayların genel çerçevesini oluşturduğu romanda sevgi, kıskançlık, nefret, aldatma; doğmak, büyümek, sevmek, evlenmek, çocuk sahibi olmak, askere gitmek, ölmek vb. evrensel duygu ve fiillerden başka romanın geçtiği bölgeye ve insanlarına özel olayları ve kültürel değerleri görmek de mümkündür.

Edebiyat eleştirmenleri tarafından genellikle teknik özür olarak kabul edilen; fakat okuyucu için duygusal ve bilgisel değeri olan müdahaleler ve konudan uzaklaştıran uzun tarihî veya etimolojik açıklamalara eserde çokça rastlanır. Örneğin, romanın 382-387. sayfaları arasında Sibiryaya Hanlığı'nın Ruslar tarafından yıkılışı ve Küçüm Han'ın hazinesine el konuluşu yazar tarafından uzun uzun anlatılır. Romanın

3 Yakub Zenkiyev, “Avtordan (Tormiş Yulum)”, *İrtiş Tannarı*, Kazan 1994, s. 671-672. s.

280. sayfasında İrtiş adının halk etimolojisi verilir.

Romanda Batı Sibiryaya bölgesinin küçültülmüşü olarak sunulan, olayların geçtiği Yalan⁴ köyünün etnik yapısı şöyledir:

“Yalan köyü Tatarları türlü yerlerden geldiğinden, onların gelenek ve görenekleri gibi yüzleri de türlü türlüdür. Ak alını, uzunca yüzü, doğru, düzgün burnu Selime belki Kazan taraflarında yaşayan Bulgar dedelerimizden almıştır. Onların nesli belli “Kazanlılar”. Asıl halk, kısık gözlü, çıkık yanaklı, küçük burunlular. Erkeklerin saçları sert olduğundan taransa da taranmasa da bir tarafa dağılıp gider. Sartlar -Buhara tarafından gelen Özbekler- de var. Bunlar burada yaşaya yaşaya Tatarlaşmışlar. Köyde yerli gelenek ve görenekler üstündür. Kazan ve Ufa taraflarından gelen Tatarlar buranın gelenek ve göreneklerini kabullenseler de dilde onların üstünlüğü vardır. Yasaklı Tatarlar⁵ ve Sartlar⁶ bazen yerli dille bazen de yazı dili olan Kazan Tatarcasıyla konuşurlar.” (237. s.)

Romanın sonunda bu etnik karışıklığa bir de Stalin tarafından yurtlarından sürülmüş olan Kalmuklar eklenir. Etnik yönden renkli olan bu bölgenin zengin kültürel unsurlarından çoğunu romanda bulabilmekteyiz.

Yalan köyü halkı, gündelik hayatında konuşmada Batı Sibiryaya Tatar ağzını kullanır. Romanda yöre ağzının Kazan Tatar Türkçesinden az çok farklı oluşunu şu cümlelerden anlarız:

“Kazan şehrinde gelen öğretmen Medine köy halkıyla kaynaşamadı, Sibiryaya Tatarları dilini sevmeyi, hep gözü dolu gezdi, özledi, sararıp soldu.” (94. s.)

Komünist İhtilâli öncesi ve sonrası, romanda Batı Sibiryaya Tatar halkı genel olarak Müslüman olarak gösterilir.⁷ Bazı kahramanları romanda Tanrı’ya inanan, Kur’an okuyan, okutan, hatim yaptıran, abdest alarak namaz kılan, tespih çeken, Müslümanlık ahlâkını benimsemiş ve Müslümanlık geleneklerine uyan birer Müslüman Tatar olarak görürüz. Halkın Müslümanlığıyla ilgili olarak romanın çeşitli yerlerine serpiştirilmiş çeşitli cümleler bulunur. Bunlardan bazıları şöyledir:

“Minlekaliş komşu dindar ihtiyarı eve çağırdı, Kur’an okuttu, hatim yaptırdı. Neler yapmadı?” (10. s.)

“(Möhemmet Urazayev) Sandıkta çoktan beri unuttuğu namazlığını

4 Yazar, Tümen bölgesindeki Yalan (Rus. Yelan) köyünde Tatar Orta Okulu müdürü olarak yirmi yıl görev yapmıştır. (G. Hamitov, “Sibir ot Kazani Nedaleko”, *Respublika Tatarstan*, No: 81-82, 23 Nisan 2002, s. 2.)

5 Çara vergi ödeyen, askerlik hizmetine alınmayan toprak sahibi Tatar Türkleri.

6 Buhara taraflarından gelerek Sibiryaya’ya yerleşen Özbek Türkleri.

7 Sibiryaya’da Tümen, Tobol, Tara şehirlerinde yaşayan Tatarların ataları İslâmiyeti İdil boyu Bulgarlarına nazaran beş altı yüzyıl sonra, 14. yüzyılın sonlarında kabul etmişlerdir. Sibiryaya Tatarlarının bir bölümü teşkil eden Baraba Tatarları arasında ise, İslamiyet ancak 18. yüzyılda yayılmaya başlamıştır. (Fuat Veliyev, “Sibiryaya’da İslâm”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, çev. Mustafa Öner, S.: 100, Şubat 1996, s. 119.)

arayıp bulup, abdest alıp Allahü Tealâ'ya yalvardı.” (438. s.)

“Yalan köyünde herkesçe sevilen Möhlise Ana'yı toprağa vermek için iki gün kadar mezar kazdılar. Müslümanlık geleneklerini yerine getirmeye çalışarak, erkekler, gençler toplandı. Çökmüş vücuduna dinçlik süsü vermeye çalışarak ve iki sözün birinde öksürerek Çırık Abdrahman yasin okudu.” (458. s.)

1917 Komünist İhtilâli'nin başarıya ulaşmasından sonra, ihtilâl döneminde çoğunluğu Bolşevikler tarafında yer alan halk, ihtilâlden sonra Müslümanlık geleneklerini yaşattıklarından dolayı yargılanıp cezalandırılarak sürgün edilirler. Bolşevik öğretmen Mõhemmet Urazayev de oğlunu sünnet ettirdiği için mahkemeye çağrılır ve ifadesi alınır:

“(Urazayev) “İhtiyar anam, komşu Müslümanlar “eğer Şamil'i sünnet ettirmezseniz ona bakmayız!” diye söyleyince, Müslümanlık dünyasında ortak kabul edilmiş bu geleneğe uymazlık edemedim. Sünnet, Hristiyanların bebekleri vaftiz etmesiyle eş değerdedir.” dedi.” (344. s.)

Yine, aynı dönemde Minnuriy'in dedesi köy camiinde müezzin olduğundan dolayı ailesiyle birlikte sürgüne gönderilir:

“Kader Minnuriy'a aklı erdiğinden beri merhametsiz davrandı. Dehşetli (tarihin hangi yılı, hangi nesil çocukları için dehşetli olmadı ki?!)bin dokuz yüz yirmi dokuz yılında onları bütün ailesiyle Çilebi şehrinden Tõmen-Tubil taraflarına, tayga ortasına girerek sinmiş Rostoş isimli yere kovdular. Annesi ve babası zengin olduğundan da değil, onun sevgili dedesi, güleç yüzlü, uzunca, düzgün boylu Sõleyman camide müezzin diye”....” (368. s.)

Romanda, yazarının romanı yazış amaçlarından da olan, Sibiryaya Tatarlarının gelenek ve göreneklerine ilişkin bilgiler bulunur.

“Urazayev: “İhtiyar anam, komşu Müslümanlar “eğer Şamil'i sünnet ettirmezseniz ona bakmayız!” diye söyleyince, bu Müslümanlık dünyasında ortak kabul edilmiş geleneğe uymazlık edemedim. Sünnet, Hristiyanların bebekleri vaftiz etmesiyle eş değerdedir.” dedi.” (344. s.) cümlelerinden Tatarlarda sünnet düğünü yapıldığını ve “Beyik köyünden Korman Dede anlattı. Feyzulla, Sibgatulla'nın sünnet düğününde at yarışına katılmış.” (108. s.) cümlesinden de böyle düğünlerde at yarışları yapıldığını öğreniriz. Ancak bu düğün geleneğini romanda teferruatıyla bulamayız.

Sünnet düğünü romanda ayrıntısıyla yer almazken, evlilikle ilgili bazı gelenekler romanda serpiştirilmiş olarak yer aldığı gibi, yine Yalan köyü gençlerinden Selime ile Mannur'un düğünleri romanın 238-243. sayfaları arasında başlangıcından bitişine kadar ayrıntısıyla anlatılır. Buradan, Sibiryaya Tatar halkının düğün hazırlıkları, düğünün çeşitli aşamalarında söyledikleri türküler, geline, damada ve yakınlarına verilen hediyeler vb. hakkında bilgiler edinilir.

Romandan Tatarların yağmur yağmayıp kuraklık baş gösterdiğinde “ihtiyarların camilere toplanıp yalvararak Tanrı’dan yağış istediklerini, erkeklerin yağmur dileğiyle tekbir getirerek sokaklarda dolaştıklarını, yine gençlerin ve çocukların “karga botkası”⁸ pişirip ve kazık başına botka koyup kargalara ziyafet verdiklerini” (29. s.) öğreniriz.

Kışın donmuş olan ırmaklarda havaların ısınmasıyla buzların hareket etmeye başladığı gün ırmak boylarında yaşayan Tatarlar için bayram sayılır ve o gün kuklalar yapıp buz üzerine koyarak dilek dileme geleneği vardır.⁹ Romanda “zayıf ve hastalıklı Devletşe’nin annesi İrtiş’te buzun eridiği zamanı bir sihrî şifalı bir vakit olarak kabul ediyordu. Oğlunu yanına alıp, hızla buzların aktığı yarına gelir, bildiği duaları defalarca okuyup, bin türlü dilek dileyip yara çarparak geçen buz parçasına kendi eliyle yaptığı, güzelce işlenmiş kuklasını koyup” (485. s.) gönderir.

Batı Sibirya Tatarları’nca geleneksel törenlerden başka yeni yıl, resmî bayramlardan 25 Ekim Bayramı ve 8 Mart Kadınlar Günü de kutlanır:

“Yosıflar bu yıl Mõhemmet Abi’de son yıllarını okuyorlar. Üç kış boyunca onlar bir yoldan, bir sokaktan gittiler. Yeni yıllarını karşıladılar. Ekim bayramında saf saf dizilip sokaklardan iki üç defa “urrraa” diye bağırarak geçtiler. Güzel bayramlardı bunlar, ama Yusuf’un en çok sevdiği bayram 8 Mart’tı. Bu yıl da onlar uzun zaman bayrama hazırlandılar. Resim derslerinde renkli kağıtlar kesip annelerine, ninelerine kutlama sözleri yazdılar. Piyonerler kızıl kravatlar takıp bayram postasını ziller takılı, çiçekle ve al kurdelelerle süslü kızağa oturup evden eve dağıttılar.” (115. s.)

Romanda halk tedavisi yöntemlerini de görmek mümkündür. Bunlar okuyucuya örnek alınması gereken tedaviler olarak değil, cahil molla Çırık Abdrahman tiplmesiyle tenkit edilecek uygulamalar olarak gösterilir:

“Saniya biliyor ki, Yalanlılar hastalandıklarında, genelde, Abdrahman yanına giderler, o dualar okuyup, üfleyip gönderir, bazen de ormandan, dağdan, çayırdan topladığı otlardan verip gönderir.” (57. s.)

“İki gündün sonra da sağlık ocağına hiç kimse hastayım diye gelmedi. Sıtmaya tutulan Gaynikamal dün sokak süpürgesini kucaklayıp çöplükte soğukta yatmış, bugün ağrısı artmış, Çırık’ın yönlendirmesiyle ona ölmüş yılan kucaklatıp uyutmuşlar. “Durumu iyi” diye söylüyorlarmış.” (62. s.)

Romandaki olayların akışında, çeşitli durumlarda Tatar halk edebiyatı ürünleri de verilmiştir. Tatar halk edebiyatı türü olan rivayetlerden romanda dört tane bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Yalan köyünün kuruluşu (33. s.), ikincisi Tatar

8 Botka: Buğday veya mısır yarmasının su veya süt içinde kaynatılmasıyla yapılan lapa. (*Tatar Têlênêñ Anlatmalı Süzlégé*, C. 1, Kazan 1977.)

9 Erdal Şahin, “Batı Sibirya Tatarlarının Tarımla İlgili Bayram ve Gelenekleri”, *Sibirya Araştırmaları*, İstanbul 1997, s. 311-315.

kadınların ayıları emzirmesi (72. s.), üçüncüsü Küçüm Han'ın hanımı Süzgi Hanım (41-43. s.), dördüncüsü ise Altın Mөгiz Adası (138-139) rivayetleridir.

Sibirya'da halkın doğayla bütünleşmesini göstermesi açısından romanda yer alan kadınların ayı emzirmesi rivayeti ilginçtir:

“Hadi Dedesi ona bir zaman: “Yosıf oğlum, büyünce ava çıkarsan ayılardan korkma, demişti. Çok önceden bizim kadınlar yetim kalmış ayı yavrularını emzirmişler. Senin ninenin ninesi Sekine de yolunu kaybetmiş yetim ayı yavrusunu kendi memesinden emzirmiş. Bakmış, ayı yavrusu canlanınca, onu ormana gönderirken kulağına: “Sen artık benim yavrum oldun, benim yedi neslime dokunma!” demiş. Sen Sekine ninenin beşinci neslisin, ayılar seni unutmamıştır.” (72. s.)

Kahramanların duyguları ifade edilirken halk türkülerinden de faydalanılır. Türküler sevgi, üzüntü veya coşkularını ifade ederken söylenir veya mektuplara yazılır. Bu türküler yazar tarafından doğrudan doğruya kaynağından alınarak romana yerleştirilmiştir. Romanda çeşitli törenlerde söylenen tören türküleri yanında, kahramanlar tarafından çeşitli durumlarda birbirlerine olan sevgilerinin ifade edildiği, II. Dünya Savaşı'na katılan kahramanların yurtlarına olan sevgilerinin dile getirildiği, savaş yıllarında yokluk çeken halkın durumunun dile getirildiği türküler romanın içine serpiştirilmiştir. Örneğin, II. Dünya Savaşı yıllarında yokluk çeken halka tercüman olmak üzere köyün yaşlılarından Sabira Ana şu dörtlüğü söyler:

<i>Kaher suksın Mikulaynı</i>	Yere batsın Mikulay
<i>Sigéz sıyır savdırdı!</i>	Sekiz inek sağdırdı!
<i>Rehmet töşsén Stalinga</i>	Sağ olsun Stalin
<i>Bér sıyırsız kaldırdı! (343. s.)</i>	Hiç ineksiz bıraktı!

Yalan köyünde bu dörtlüğün söylendiğini işiten polisler, dörtlüğün kaynağı Sabira Ana'yı tutuklarlar.

İdil Ural bölgesi halklarından Tatar ve Başkurt halk edebiyatına özgü olan, çoğunlukla bir kişinin başından geçen olayları konu edinen ve beyit nazım birimiyle kurulan “beyit” nazım türüne romanda bir örnek bulunur. Bu beyit, Napoleon'un Rusya seferi konulu olup, Tatarların yüzyıllardır Ruslar için öldüğü hatırlatılarak II. Dünya Savaşı münasebetiyle Devletşe Abi tarafından (538. s.) gençlere ezgisiyle birlikte söylenir:

<i>Napoleyon eyte iken, miném télegém diyép,</i>	Napolyon dermiş, benim dileğim deyip,
<i>Rusiyanéñ cir-suları ilge bülegém, diyép.</i>	Rusya'nın yeri suyu halka hediyem deyip.

Ey, Napoleon, mekérlecan, yavız iken Ey, Napolyon, hinoğlu, kötüymüş dileğin:
télegéñ:

<i>Yetimnerëñ küz yeşleré, şulmı ilëne bülegëñ?</i>	Yetimlerin göz yaşları, bu mu halkına hediye?
<i>Napoleonı kıziktıra Rusiyaniñ malları, Şul malları alır öçen basıp kerdé yavları.</i>	Napolyon'u çeker Rusya'nın malları, Bu malları almak için saldırdı askerleri.
<i>Napoleonga karşı kitté béznëñ avıl Miñnulla. Kanlı köreş kırlarında ul gaziz başın sala.</i>	Napolyon'a karşı gitti bizim köyden Minnulla. Kanlı savaş meydanlarında o aziz başını koyar.
<i>Miñnullanıñ balaları etkelerén köteler, "Kaytır elé etkebéz!" dip ihlas ömét iteler.</i>	Minnulla'nın çocukları babalarını bekler, "Döner hele babanız!" diye içten ümit ederler.
<i>Ey, balalar, kötmegéz séz, etkegez yuk indé, Rusiyani saklaganda ul korban bulgan indé.</i>	Ey, çocuklar, beklemeyin siz, babanız yok artık Rusya'yı korurken o kurban oldu artık.
(538. s.)	

Tatar halkının yaşam tecrübesini bildiren "*Aş aşka-urını başka!*" (31. s.) (Yemek yemeğe-yeri başka!), "*Uttan yırak, sudan sak, yamandan çitte bul*" (110. s.) (Ateşten irak, sudan dikkatli, kötünden uzak ol.), "*Dürt ayaklı at ta sörtene.*" (127. s.) (Dört ayaklı at da sürünür.), "*Yul gazabı-gür gazabı.*" (214. s.) (Yol azabı kabir azabı.) gibi atasözlerinin de romanda sıkça kullanıldığı dikkati çeker.

Sonuç olarak, Batı Sibirya Tatarlarının yaşamını konu edinen ve Batı Sibirya tarihine ve kültürüne dair unsurlar da içeren *İrtiş Tañnarı* (İrtiş Tanları) Sibirya'yı, farklı coğrafyada aynı kültürü yaşayan Tataristan'a getirmiş, doğudaki kardeşleri batıdakilerle buluşturmuştur. Batı Sibirya Tatarlarının kültürel değerleri, doğal olarak, romanda anlatıldığı kadar değildir. Bölge halkının yaşayışını, tarihini ve kültürünü anlatma iddiasıyla yazılmış olan romanda bölgenin bütün gelenek ve göreneklerinin yer alması tabii ki beklenemezdi; o zaman romanın cilt cilt basılması gerekirdi. Yazar, konunun ve roman türünün sınırları dahilinde iddiasını gerçekleştirmeye çalışmış; ancak yukarıda da değindiğimiz gibi bazen bilerek bu sınırların dışına çıkmıştır. Eser, bilim ve tarih kitaplarında bulabileceğimiz bölgeye ait tarihsel, töresel ve yaşamsal bilgileri roman türünün sıcaklığıyla okuyucuya başarılı bir şekilde sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Akalın, Mehmet, "Böğrüdellik Tatar Ağzı", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, MÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1985, s. 55-150.

Alişina, H. Ç., *Tobolo-İrtişskiy Dialekt Yazıka Sibirskih Tatar*, Kazanskiy Pedagogičeskiy İnstitut, Kazan 1994.

Devlet, Nadir, "Çağdaş Türkiler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Ek

cilt, Çağ Yayınları, İstanbul 1993.

Hamitov, G., “Sibir ot Kazani Nedaleko”, *Respublika Tatarstan*, No: 81-82, 23 Nisan 2002, s. 2.

Komisyon, *Tatar Têlénéñ Anlatmalı Süzlégé*, 3 cilt, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1977, 1979, 1981.

“Natsionalny Sostav Naseleniya”, www.perepis2002.ru (25.06.2005)

Şahin, Erdal, “Batı Sibirya Tatarlarının Tarımla İlgili Bayram ve Gelenekleri”, *Sibirya Araştırmaları*, Simurg, İstanbul 1997, s. 311-315.

Şahin, Leysen, “Sibirya Tatar Türkleri”, *Türk Dünyası Kültür Atlası Türk Devlet ve Toplulukları*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 85-90.

Tumaşeva, D. G., *Slovar Dialektov Sibirskih Tatar*, İzdatelstvo Kazanskogo Universiteta, Kazan 1992.

Veliyev, Fuat, *Sibirskiye Tatari*, Tatarskoye Knijnoye İzdatels'tvo, Kazan 1993.

Veliyev, Fuat, “Sibirya’da İslâm”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, çev. Mustafa Öner, S.: 100 (Şubat), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 119-126.

Zenkiyev, Yakub, “Avtordan (Tormış Yulım)”, *İrtêş Tannarı*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1994, s. 671-672.